

dodatek, v katerem so zbrana društva, za katera v Pokrajinskem arhivu Maribor ni ohranjenih ukinitvenih spisov, vendar pa iz Objav (Bekantmachungen) lahko sklepamo o njihovi ukinitvi.

V uvodnem delu je mag. Slavica Tovšak pisala o gradivu društev in njihovem pomenu za zgodovino, Jure Maček pa je označil okoliščine, v katerih je deloval ukinitveni komisar, pojasnil vsebino ukinitvenih spisov, razmišljal o sistemu ukinjanja posameznih tipov društev, navedel, katero gradivo v fondu manjka in kaj, poleg ukinitvenih spisov, še lahko najdemo v obravnavanem fondu.

Mojca Horvat

Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954), Zbornik ob 50-letnici priključitve cone B STO Jugoslaviji, Pokrajinski arhiv Koper, Koper 2004, 232 strani

Pokrajinski arhiv Koper je 50. obletnico priključitve cone B Svobodnega tržaškega ozemlja (dalje STO) Jugoslaviji zaznamoval z razstavo in bogatim zbornikom prispevkov, ki so zajeli obdobje od maja 1945 do leta 1956. K sodelovanju je uredništvo zbornika pritegnilo širok krog posameznikov in kulturnih ustanov, ki se ukvarjajo s to problematiko in hranijo dokumente o tem dramatičnem času na Primorskem. Coni A in B STO sta nastali kot rezultat mirovnih pogajanj v Parizu leta 1946 in jih je nato potrdila pariška mirovna pogodba, podpisana 10. februarja 1947. Takšna razdelitev je obstajala kar sedem let, življenje v obeh conah pa se je precej razlikovalo. V coni A, v kateri so upravo prevzeli anglo-američani, se je vseskozi širil italijanski vpliv, saj so se anglo-američani naslonili na italijansko upravo, cona B pa je bila pod jugoslovansko vojaško upravo in se je naslonila na Jugoslavijo. Takšno stanje je po burnih letih končal londonski sporazum, podpisan 5. oktobra 1954, ki je določil, da se cona B priključi Jugoslaviji, cona A pa Italiji. Lahko rečemo, da sta se v tem obdobju na Primorskem uveljavili dve različni upravi in obe sta vplivali na način življenja tamkajšnjih prebivalcev.

Uredništvo je želelo v zborniku obdelati dogajanja v coni B STO: pričakovanja in razočaranja slovenskega in italijanskega prebivalstva, izseljevanje optantov, uvajanje raznih institucij in organov, gospodarskih osnov, skratka, prikazali naj bi, kako je potekalo življenje v coni B STO na lokalni ravni. Poudariti je treba, da so se raziskovalci lotili tem, ki do sedaj še niso bile podrobneje obdelane. Konec vojne in zmaga nad nacifašizmom sta bila v teh krajih le etapa na poti do končne rešitve in določitve meja; to, kar se je končalo šele z osimskimi sporazumi leta 1975. V resnici je bilo ozemlje Slovenskega primorja s Trstom že v okviru cone A in B Julijske krajine (1945–47) razdeljeno na dve povsem ločeni celoti. Ozemlje, ki je

bilo stoletja povezano, je bilo umetno ločeno. Trst kot največje mesto in središče je npr. pripadel Italiji, agrarno zaledje pa Jugoslaviji. Po letu 1947 je meja med Italijo in Jugoslavijo pomenila velike ovire za upravne, gospodarske, politične pa tudi človeške stike. Zaradi odrezanosti od središč so začeli Primorci graditi nova upravna središča, razvijati lokalne gospodarske panoge, kulturna središča, socialno-zdravstveno strukturo, šolstvo itd.

O življenju v coni B govori prispevek Zdenke Bonin. Oris se začne s predstavitvijo razmer v coni B Julijske krajine 1945–47. S podpisom pariške mirovne pogodbe se je končala prva faza boja za meje: sledila ji je ustanovitev cone B STO. V sedemletnem obdobju so nastale nove razmere v obeh conah. Upravne spremembe v coni B STO, ki je bila pod jugoslovanskim vplivom in upravo, so prinesle najprej ljudske odbore in nato občine. S pomočjo tabel je avtorica predstavila upravno-teritorialno ureditev iz leta 1952, obdelala je nadalje razvoj sodišč v coni B STO in podrobno opisala kulturno-prosvetno življenje, gledališko dejavnost ter delovanje športnih društev. Pregledu je dodala na koncu še statistične podatke o prostoru, prebivalstvu, gospodarstvu, obrtnih delavnicah, cestni strukturi in šolstvu.

Nada Čibej je v razpravi obravnavala bančno poslovanje in ustanavljanje denarnih zavodov v coni B STO. Izpostavila je pomen in vlogo Istrske banke d. d., ki je bila ustanovljena že oktobra leta 1946. Njena glavna naloga je bila skrb za podporo razvoju gospodarstva v coni B in pa širitev jugoslovanskega vpliva na tem prostoru. Avtorica je opisala delovanje banke v posebnih razmerah, ki so bile prisotne vse do leta 1954 in so se pri bančnem poslovanju krepko občutile. Med najpomembnejšimi nalogami banke je bilo kreditiranje gospodarstva, ob veliki pomoči s strani Jugoslavije. Iz leta v leto se je postopno uvajalo jugoslovanske uredbe in predpise. Na poslovanje banke je vplivala tudi ustanovitev dveh podružnic Narodne banke FLRJ, v Kopru in v Bujah. Ustanovitev omenjenih podružnic je prinesla upadanje pomena in vloge Istrske banke d. d. Likvidacijski postopek se je pričel aprila 1957, do ukinitve pa je prišlo šele leta 1964. Z ustanovitvijo Istrske banke d. d. Koper se je v coni B STO pričelo ustanavljanje podjetij, ki jih je Čibejeva v razpravi tudi predstavila z osnovnimi podatki. Delo temelji na arhivskih virih, ki jih je avtorica pregledovala v Pokrajinskem arhivu Koper, v veliko pomoč pa so ji bili tudi uradni listi SNOS, FLRJ, Pokrajinskega NOO za Slovenskega primorje in Trst, Poverjeništvu PNOO, IO LO Koper, Vojaške uprave JA.

Prispevek Verice Peterle Grahonja obravnava za Primorje izredno pomembno tematiko in sicer obnavljanje slovenskih šol, ki jih je ukinil fašizem pred drugo svetovno vojno. Posebno v coni A Julijske krajine in nato coni A STO, kjer je zavezniška vojaška uprava vodila civilno upravo, so se konflikti vrstili v vsem obravnavanem obdobju. Zavezniška uprava je pri obnavljanju slovenskega šolstva uvajala svoje šolske programe in načrte, mimo načrtov in že delujočih

šol, ki jih je obnovila prosvetna komisija pri Pokrajinskem NOO za Slovensko primorje in Trst leta 1945. Na ozemlju, ki je pripadalo jugoslovanski vojaški upravi je razvoj šolstva potekal drugače, po navodilih jugoslovanskih organov ter v sodelovanju s slovenskim republiškim vodstvom. V Slovenski Istri so takoj po vojni začeli sistematično obnavljati šole. V prispevku so zajete slovenske osnovne in srednje šole in tudi šole, kjer je pouk potekal v italijanščini. V coni A STO so si slovenski prosvetni delavci prizadevali pridobiti samostojno šolsko upravo, ki ne bi bila podrejena italijanski, vendar so nesoglasja z zavezniško upravo ostala vse do leta 1954. V coni B STO se je delo nadaljevalo po načrtih, ki so jih pripravili ob koncu vojne.

O tem, kako sta bila organizirana zdravstvo in socialno zavarovanje, pa nam poroča Deborah Rogoznica. Socialno zdravstveni sistem v coni B STO je našel povsem svoje rešitve, saj je bil mešanica med starim italijanskim socialno zdravstvenim sistemom, ki je imel osnovo v zasebni zdravniški praksi in bolniških skladih ter jugoslovanske socialne zakonodaje, ki je prinašala nove organizacijske modele. Podrobno je v razpravi obdelan sistem socialnega in zdravstvenega zavarovanja, ki pa je vseboval za razliko od jugoslovanskega sistema značilnosti poslovne samouprave. Problem, s katerim se je srečevala zdravstvena služba v coni B, je bila tudi bolniška oskrba, saj so bili ti kraji vezani na bolnišnice v Trstu. To so skušali reševati s povečanimi investicijami v adaptacije in gradnje zdravstvenih objektov.

Jure Gombač je na osnovi dovolilnic za izselitev v Italijo analiziral značilnosti izseljevanja optantov iz Okraja Koper po podpisu londonskega sporazuma. S pomočjo podatkov, ki jih je zbral v Pokrajinskem arhivu Koper in jih nato računalniško obdelal, dobimo vpogled v doživetja ljudi, ki so se zaradi najrazličnejših vzrokov odločili za odhod iz Slovenske Istre v Italijo in dalje v svet. Dovolilnice ponujajo podatke o nosilcu dovolilnice, o njegovih družinskih članih ter o njihovem premoženju. Pred izdajo "Začasne dovolilnice" pa je bilo potrebno izpolniti dvojezično "Prošnjo za izvozno dovoljenje iz jugoslovanske cone STO", kjer so med drugim navedeni podatki o predmetih, ki jih bodo vzeli s seboj, vzroki za izselitev iz cone B STO itd. K "Prošnji" je bilo potrebno priložiti še potrdilo, da prosilec nima materialnih obveznosti do "ljudske oblasti" in da proti njemu ni uveden kazenski postopek. Od srede marca 1955 so "Prošnje za izvozno dovoljenje" zamenjali s "Prošnjo za izselitev", ki je postopek poenostavljala ter omejila število dokumentov, ki jih je moral optant zbrati. Vsi ti obrazci vsebujejo številne podatke, ki so za socio-loško-zgodovinsko študijo izredno dragoceni, saj z njihovo pomočjo lahko pride raziskovalec do pomembnih zaključkov, ki govore o značilnostih in posebnostih migracijskega toka. Računalniška obdelava podatkov pa nam da tudi število izseljenih po letu 1955. Iz Okraja Koper je odšlo 10.150 ljudi, od tega 7.026 Italijanov in 2.993 Slovencev.

Velikih sprememb v obdobju STO so bile deležne

tudi knjižnice in knjižnični fondovi v Kopru. O tem v zborniku poroča Ivan Markovič. Nova uprava po vojni, ki je slonela na jugoslovanski, je razpustila samostanske knjižnice in njihove knjižne fonde prenesla v Zbirni center knjižnic v Portorožu, nacionaliziran pa je bil tudi knjižni fond sirotišnice Grisoni. Dramatična je bila nadalje usoda Bibliotece civice, ki so jo leta 1952 le preselili v novo Mestno knjižnico v Kopru. Proti koncu leta 1953 so tudi knjižne fonde Zbirnega centra dodelili Mestni knjižnici.

Zanimiv je tudi sestavek Zdenke Bonin o znamkah, ki so jih uporabljali v coni B STO. Leta 1948 jih je pričela izdajati Okrajna pošta Koper po odobritvi Vojaške uprave JA. V obdobju do podpisa londonskega sporazuma so natisnili 12 serij lastnih znamk. Opremljene so bile z napisom VUJA STT. Druge serije znamk, ki so jih uporabljali v coni B STO, so bile pretiskane jugoslovanske znamke. Prispevek je opremljen s fotografijami znamk, pa tudi s podatki o izdaji in uporabi.

Sledi pregled bibliografije monografskih publikacij in separatov, ki so ga pripravile sodelavke Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper, Ljuba Vrabc, Damjana Ivančič in Laura Chersicola.

Sestavni del publikacije je tudi razstavni katalog avtoric razstave Zdenke Bonin in Nade Čibej.

Metka Gombač

France Martin Dolinar, Knjižnice skozi stoletja, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, zbirka BiblioThecaria (14), Ljubljana 2004, 198 strani

Zgodovinar Cerkve, arhivist, bibliolog, publicist, prevajalec in pedagog dr. France Martin Dolinar med mnogimi definicijami pomena in vloge knjižnic v uvodu v svojo novo knjigo, izčrpno razpravo *Knjižnice skozi stoletja*, na prvo mesto postavlja besede nemškega misleca Gottfrieda Wilhelma Leibniza: "Knjižnice so zakladnice človeškega duha". To misel v nadaljevanju razširi z vedenjem, ki si ga je izoblikoval sam med dolgoletnim raziskovanjem tovrstnih zakladnic doma in v svetu ter z odkrivanjem in spoznavanjem zakladov v njih: "Pisana beseda, ki nam jo je zapustil človek v preteklosti, je vez, ki sedanost povezuje s koreninami preteklosti in nas usmerja v prihodnost. Po pisnih pričevanjih se nam predstavi neznanec iz preteklosti in postane na določen način naš sopotnik v času, ki ga živimo."

Med poglobljanjem v podrobnosti se France Martin Dolinar že na začetku ustavi ob pomenu in razvoju izraza biblioteka, opredeli razliko med knjižnico in arhivom, nato pa razmišlja o nalogah bibliotek oziroma knjižnic v različnih zgodovinskih obdobjih in kulturnih okoljih ter navaja, kaj vse mora knjižničar